

Večrazsežnost suma v kriminalističnem preiskovanju

Bečir Kečanovič*

Dosežki znanosti, po drugi strani pa razraščanje kriminalitete, odpirajo kriminalistični policiji dodatne možnosti in potrebe po preprečevanju, odkrivanju in preiskovanju kaznivih dejanj. V tem okviru večrazsežnost suma nedvomno odpira še veliko več vprašanj – od kognitivne psihologije in umetnih nevrnskih mrež do molekularne biologije, filozofije morale, teorije prava ... Z ustavnopravnega in moralno-etičnega gledišča pa je za varstvo človekovih pravic in pravno državo pomembno, da so *razlogi za sum* izraženi nedvoumno ter da so osebne lastnosti osumljenca obravnavane le v povezavi z drugimi, objektivnimi znamenji kaznivega dejanja. Sum v nobenem primeru ne sme temeljiti npr. izključno na osebnih lastnostih osumljenca oziroma na morebitnih predsodkih in stereotipnih predstavah o »prirojeni« kriminalni dejavnosti posameznika kot pripadnika družbenih skupin - narodnostnih, verskih, političnih, alternativnih... Ker so ugotovitve o okoliščinah, indicij, dokazih in dejstvih, na katerih temelji sum, hkrati podlaga za omejitve človekovih pravic s policijskimi pooblastili in kazensko procesnimi dejanji, mora biti pri odločanju o njihovi uporabi izključena vsaka možnost neenakega (*diskriminatornega*) obravnavanja ali samovoljnega ravnanja. Tako *sum* v kriminalističnem preiskovanju še naprej ostaja ena izmed tistih osrednjih točk, na kateri se v praksi začne in konča poslanstvo preiskovalcev (policistov – kriminalistov). Če je dobro utemeljen, s pravično obsodbo storilca. Ob pomanjkanju prav(n)ih razlogov na eni strani ter po načelu *in dubio pro libertate* oziroma *in dubio pro reo* na drugi, pa z veliko verjetnostjo, da bo (sum) odkorakal iz sodne dvorane z roko v roki s storilcem. Skratka, sumu praktično nikoli ni mogoče verjeti.

Ključne besede: kriminalistično preiskovanje, sum, razlogi za sum, pravni vidiki, etično moralni vidiki

UDK: 343.985 + 343.131.7

1. Uvod

Sum je eno izmed osrednjih vprašanj odkrivanja in preiskovanja kriminalitete, iskanja in prijeteja storilcev kaznivih dejanj ter njihovega izročanja pristojnim (sodnim) organom. Kadar preiskovalci (policisti – kriminalisti) začno z izvajanjem kriminalistično-tehničnih opravil ali interdisciplinarnih znanstvenih metod kriminalističnega dela, klasičnih policijskih pooblastil, prikritih (tajnih) preiskovalnih ukrepov ali procesnih dejanj, je določena stopnja suma praviloma vedno predmet njihove obdelave in podlaga za njihova pooblastila. Psihološko gledano bi zato morda lahko rekli, da je kriminalistično preiskovanje proces dejavnega suma v okviru zdravega razuma. Če k temu dodamo ugotovitve kognitivne znanosti o razširjenih možnostih človekovih spoznavnih procesov s pomočjo umetnih nevrnskih mrež, splošne pokazatelj o razraščanju kriminala in vse večjo potrebo po uvajanju moralno-etičnih standardov v kriminalistično preiskovanje, imata kriminalistična teorija in praksa v pojmu »sum« še vedno precej »trd oreh« za premišljevanje. Ob njegovih različnih vlo-

gah v besednih zvezah zakonskih in podzakonskih predpisov, v katerih navadno nastopa kot vrednostno merilo omejitve človekovih pravic, so nadaljnja razmišljanja o večrazsežnosti suma tudi v pravni teoriji in filozofiji morale skoraj neizogibno potrebna. Ne nazadnje bo vsem tem zahtevam moralo slediti še ustrezno izobraževanje in usposabljanje preiskovalcev, da v praksi lažje - z občutkom zdravega kriminalističnega razuma - poenotijo večrazsežnost suma. Namen tega prispevka je seveda daleč od možnosti, da na vsa ta vprašanja zadovoljivo odgovoril.

2. Fenomenološka zadrega – teze za kognitivno kriminalistiko

V tem kratkem prispevku o temeljnih značilnostih suma v kriminalističnem preiskovanju bi bilo najbrž nevhvaležno odpirati širšo razpravo, ali je bolj pravilno uporabljati besedo *fenomenologija* ali *pojavo-slovje*, o čemer še nekateri ugledni znanstveniki niso povsem enotnega mnenja. Če ob tem sprejmemo njihov hudomušni namig, *da uporabljamo tujko vselej tedaj, ko ne želimo nič povedati*, se bomo našemu cilju morda lažje približali tako, da obe besedi uporabljamo kot sinonim, kakor ju včasih zasledimo v pogovornem jeziku. Tako izhodišče se mi zdi smiselno, zato da lahko vsaj opozorimo na ugotovitve znanosti o povezanosti *fenomenologije* (*pojavo-slovja*), kot enega izmed osrednjih področij filozofije, in *kognitivnih* (*spoznavnih*) teorij o modeliranju spoznavne struk-

* Bečir Kečanovič, magister ustavnopravnih znanosti, univ. dipl. prav., Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, podsekretar v Uradu generalnega direktorja policije, Štefanova 2, 1000 Ljubljana.

* Prispevek je bil v obliki referata predstavljen tudi na Dnevih varstvoslovja, Bled, junij 2001.

ture. Slednje si je sprva nekako lastila psihologija, v novejšem času pa se z njimi vse bolj srečujemo na področju računalništva in prav tako tudi filozofije. Vprašanje, kaj ima pri vsem tem opraviti kriminalistično preiskovanje, bi bilo povsem upravičeno, če bi se preiskovalci pri svojem delu še vedno lahko zanašali zgolj na nižjo (simbolno) raven mišljenja.¹ V nasprotju z minulim obdobjem »romantičnih« pogledov na kriminaliteto, si danes kriminalističnega preiskovanja preprosto ne moremo več zamisliti brez najvišje ravni *kognicije* (spoznavanja), pri čemer se človekova organska spoznavna orodja že močno opirajo na visoko tehnologijo, denimo dosežkov na področju genetike – zlasti tistih, ki jih kriminalističnemu preiskovanju ponuja tehnologija DNK – in umetnih nevronskih mrež v računalništvu.² Filozofi menijo, da imamo v pojavoslovju oziroma fenomenologiji ter pri molekularni biologiji in umetnih nevronskih mrežah opravka z isto realnostjo: z organizmom (človeškim) in z njegovim svetom. Pravijo, da so prednosti tega modela v tem, da je realističen, ko kaže na mesto organizma v svetu ter na razmerje njegove vpetosti v okolju, ki jo zdaj sledi še umetna inteligenca, z namero, da bi skupaj postala bolj uspešna (Potrč, 1995). Z razraščanjem organiziranega kriminala in njegovih nosilcev, npr. vse bolj ogrožajoče mednarodne ekološke mafije, terja večrazsežnost suma v kriminalističnem preiskovanju tudi večrazsežnost spoznavni proces oziroma posebno kognitivno kriminalistično metodo. Dejstvo, da se vse spreminja – »Nikoli ne stopiš dvakrat v isto reko« – ima na splošno v preiskovanju historičnih dogodkov (izvršenih kaznivih dejanj) poseben pomen, ki se mu včasih znanost in praksa s klasičnimi metodami težko približata. Po drugi strani pa je kriminalistični preiskovalec na samem začetku svojega zahtevnega dela najpogosteje soočen le z »golim« videzom. Njegova prva spoznanja o izvršenem kaznivem dejanju se šele po posameznih preiskovalnih fazah počasi prebijajo k morebitni razrešitvi uganke oziroma »blodnega kroga«, ki je bil neznano *kje* in *kdaj* sklenjen v glavi neznanega storilca

¹ Tradicionalna zgodovina uči, da je človek začel ustvarjati svoj navidezni (virtualni) svet simbolov s prvimi koraki od mitičnih predstav k posebnim oblikam mišljenja in izražanja. V filozofskem izročilu se v ožjem pomenu zahodnoevropske civilizacije srečujemo s podatki, da se pojmovno ali diskurzivno mišljenje, kot osnova današnje znanstvene in splošne človekove miselne dejavnosti, začne z nauki grških mislecev o pojmi, sodbah in logičnem sklepanju. Kljub temu znanost še danes nima vseh ustreznih odgovorov na mnoga vprašanja o »pravilnem« mišljenju, s katerimi se ubadajo tako filozofija kot psihološka veda in različne spoznavne teorije.

² Z metodologijo razvoja in aplikacij umetnih nevronskih mrež pri policijskem delu se pri nas ukvarja mag. Igor Belič v okviru svoje raziskovalne dejavnosti na Visoki policijsko-varnostni šoli v Ljubljani. V enem izmed prispevkov se posebej loteva ravno ekološke kriminalitete, pri čemer opozarja, da je v policijskem okolju, in ne samo v kriminalističnem preiskovalnem procesu, izredno veliko problemov, ki so »zreli« za obdelavo z umetnimi nevronskimi sistemi (Belič, 1995).

(Maver, 1988). Iskanje *prave poti* v tem izjemno širokem polju okoliščin, indicev, morebitnih dokazov in dejstev, se v današnjem času organiziranega in sodobno opremljenega kriminala lahko vedno manj opira na »gole dražljaje«, ki jih sproži odsev (*refleksija*) stanja stvari na kraju kaznivega dejanja, in metode tradicionalnega mišljenja. Preiskovalec lahko uspešno utre pravo pot kvečjemu prek zavestno poenotenega *občutka suma*, ki v tem primeru odigra drugačno vlogo, kot jo sicer pripisujejo občutkom v klasični delitvi spoznavnih procesov (Trstenjak, 1983). Z organskim poenotenjem preiskovalca in preiskovanega okolja se *občutek suma* povzpne na višjo raven pojma, ki z ustrezno teoretično in praktično podlago postane jedro in gradbena snov celotnega kriminalističnega preiskovanja. Zavestno poenoten občutek prevzame preiskovalca in ga poveže z njegovim okoljem, kar mu omogoča, da iz različnih zornih kotov (po)doživlja in z razumom sproti uravnava *sorazmernost* med svojim notranjim in zunanjim svetom. S tem je nekako zarisan tudi abstraktni psiho-logični okvir *suma*, ki ga zdaj tvorijo tako novejši dosežki kognitivne znanosti kot moralno-etična in pravna razsežnost odkrivanja in pregona storilcev kaznivih dejanj.

Glede same kognicije (spoznanja) suma se bomo na tem mestu morali zadovoljiti s poenostavljeno razlago *predstav*, ki so sicer bolj subjektivni doživljaji kakor pojmi v smislu univerzalnih psihičnih tvorb, in prepusti razpravo o tem psihologiji ter analitični filozofiji. Nadaljevali bomo torej v okviru splošnih prepričanj, da je *občutek suma* odraz spoznavnega procesa, v katerem se subjekt, ki spoznava, zanaša na pretekle izkušnje, svoj čutni aparat in zdravorazumsko presojo trenutnega stanja stvari v zunanjem svetu, pri čemer se posamezne faze tega procesa v njegovem notranjem dialogu med seboj prepletajo in dopolnjujejo še z drugimi sestavinami mišljenja, kot so različne oblike razpoloženj, nagibov, verovanj... Predstave o zunanjem svetu ter njihove medsebojne povezave subjekt presoja, vrednoti in jih pretvarja v simbole, ki jih izraža v obliki besed, števil ali podob, jih v reševanju problemov mnogokrat pomnoži, zaplete ali poenostavi, tako da kompleksnost mišljenja včasih enostavno niti ne more do kraja razložiti. Vzroki zato so lahko v številnih notranjih in zunanjih okoliščinah, zahtevnosti samega predmeta spoznavanja, morda v pomanjkanju preteklih izkušenj ali celo v bolezenskih motnjah mišljenja in izražanja subjekta, ki spoznava (Kobač, 2000).

Teorija kazenskega prava obravnava *sum* kot trenutek ali stanje, v katerem obstajajo določeni podatki ali obvestila, ki kažejo na to, da je bilo izvršeno kaznivo dejanje (Zobec, 1985:316). Razlago o tem, kako preiskovalec zaznava in presoja (vrednoti) te podatke, pravo navadno prepušča psihologiji, medicini in drugim vejam znanosti oziroma kriminalistiki in njenim interdisciplinarnim metodam. V jezikovnem, knjižnem pomenu, izraža beseda *sum* neko misel, ki temelji na nepotrjenem dokazu, da je *nekdo* ali *nekaj* lahko v določeni zvezi s slabim, nedovoljenim dejanjem, njegovo vedenje ali lastnosti *vzbujajo sum*, da je *kaj* lahko v resnici slabo, neza-

želeno (SSKJ, 1995:1333). S privolitvijo na tako opredelitev *suma*, bi se kriminalistično preiskovanje na samem začetku postavilo v nevaren položaj, v katerem bi tvegalo, da v nadaljevanju zapade pristranskosti. Njegovim potrebam bi bila morda bolj sprejemljiva opredelitev, da pojem *sum* sodi med tiste nevtralne psiho-logične forme, zasidrane v simboličnem svetu mišljenja, katerih konkretna vsebina je znova odvisna od preiskovalčevih spoznavnih sposobnosti in dejanskega stanja stvari v zunanjem svetu. Tako bi o konkretni vsebini *suma* lahko govorili šele takrat, ko preiskovalec začne črpati *sumljivo* snov iz dejanskega stanja izvršenega kaznivega dejanja. **Ob zalotitvi storilca na kraju kaznivega dejanja se kriminalistični spoznavni proces začne, ko policist (kriminalist preiskovalec) sam neposredno zazna razloge za sum, pri posrednih zaznavah pa mu svojo predstavo o izvršenem kaznivem dejanju sporoči neka tretja oseba, npr. oškodovanec, očevidec ali osumljenec, ki za pravilno presojo suma navadno nima ustreznih strokovnih sposobnosti.** Tem prvim zaznavam v obeh primerih sledi nadaljnje odbiranje, preučevanje, vrednotenje in zavarovanje bistvenih znakov ali *razlogov za sum*, pri čemer preiskovalec uporablja različne metode in kriminalistično-tehnična sredstva. Nadaljnji poskus podrobnejše razčlenitve *suma*, ki ima na abstraktni ravni neskončno število možnih povezav, bi bil brez ustreznega znanja o teh metodah in sredstvih neizogibno obsojen na *tavtologijo*. Maver (1988) glede njihove sistematičnosti ugotavlja, da niti v kriminalistični in ne v kazenskoopravni literaturi ni povsem enotnega mnenja o tem, kako je mogoče te metode razvrstiti v določeno zaporedje. Zato preiskovalcu v praksi marsikdaj ne preostane drugega, kakor da pri sestavljanju mozaika izvršenega kaznivega dejanja prisluhne svojemu notranjemu glasu, ki ga svari in opozarja: *Išči in našel boš, trkaj in odprlo se ti bo*. V kriminalističnem preiskovanju je pač treba včasih poseči tudi na področje nadčutnega (transcendenčnega), npr. takrat, ko so podani razlogi za sum, da je storilec deloval po »višjih navodilih iz onostranstva«. **Razreševanje kolizije med pravili pozitivnega prava države na eni strani in moralnimi, običajnimi, verskimi, etničnimi... normami posameznika na drugi, je sicer na splošno lahko pomembno vprašanje, kadar govorimo o večrazsežnosti suma in krivdi osumljenca, ki je prišel iz drugačnega kulturnega kroga.** Globalni migracijski tokovi so povečali navzočnost različnih kulturnih (verskih, običajnih, etničnih...) vzorcev tudi na kriminalitetnem področju. Pri odkrivanju in preiskovanju kaznivih dejanj je včasih zelo pomembno, da jih preiskovalec zna na ustrezen način prepoznati in pravilno ovrednoti njihov vpliv, denimo na storilčevo svobodno voljo (naklep). Tako npr. preiskovanje kaznivih dejanj, ki jih v Sloveniji izvršujejo pripadniki romske manjšine, terja od preis-

kovalca poseben pristop z upoštevanjem posebnosti romskega *ethosa*. Policijska dejavnost v večetnični skupnosti je sicer področje, s katerim se ukvarjajo tudi različne institucije Evropske unije in Sveta Evrope. Slednji je v zadnjem času še posebej pozoren ravno na vprašanja, ki zadevajo romsko/cigansko skupnost (Oakley, 1999).

Končni cilj kriminalističnega preiskovalca je seveda racionalna metoda zakonitosti kazenskega postopka, ki ji je treba priskrbeti otipljive, jasno izražene in z gotovostjo utemeljene dokaze. Zaradi tega bi lahko rekli, da kriminalistično preiskovanje v temelju obravnava sum po dveh razmeroma različnih poteh. Sprva si preiskovalec prizadeva poiskati kakršne koli *razloge za sum* in jih vgraditi v nepregleden psihični, kriminalistični, kazenskoopravni... svet abstraktnih pojmov. Ko njegova spoznanja v določenem trenutku zapadejo obveznemu pravnemu odločanju, je preiskovalec dolžan podrediti svoj *občutek suma* metodam znanstvene in praktične pravne razlage oziroma prevladi razuma. Kadar se rezultati teh dveh poti nekako ujamejo v bistvenih znakih, dobijo *razlogi za sum* svoj formalni pravni okvir in zakonito podlago. Formalno-pravno oziroma mehanično gledano kaže, da je končna sodba od tega trenutka naprej enostavna. Ta trditev bi bila pravilna, če bi lahko v celoti odmislili dejstvo, da se mora sodnik (preiskovalec) po nepregledni poti kognicije (spoznanja) prebiti do njenih osnovnih premis. Za njo pa že od prvih razmišljanj o odnosu med *dušo*, ki spoznava, in *razumom*, ki sodi, pravijo, da nikoli ne poteka samo v idiličnem (idealnem) okolju. Zato Maver (1988) upravičeno opozarja na pomembno distinkcijo med pravom in kriminalističnim preiskovanjem. Pravo določa in kriminalističnemu preiskovanju priznava le tisto, kar je ugotovljeno in dokazano po pravnih pravilih, kar ni nujno niti vse niti popolnoma resnično z gnoseološkega (*spoznavnoslovnega*) gledišča.

3. Moralno-etična in kazuistična razsežnost

V razmišljanjih, *kaj* delati in *kako* ravnati, da doseže *najvišje dobro – summum bonum*, se človek že od nekdaj ubada s pojmi in vrednostnimi sodbami. Sprva so mu pri tem izjemno pomagale prvobitne izkušnje o *dobrem* in *slabem*, zasnovane na temeljni potrebi po preživetju v skupnosti. V mitih o nastanku sveta in bogov *teogonijah* se antični človek v najpomembnejših vrednostnih sodbah sprašuje ravno o tem, kako izpolnjuje svojo vlogo v skupnosti (McIntyre, 1993). S temi prvo(bi)tnimi oblikami mišljenja in vedenja, ki jih je naprej razvijal v odnosu do bogov, narave in soljudi, so se v njegovem simboličnem svetu množile psihične forme, ki jih je s pomočjo jezikovnih (govornih) znakov prenašal v verske, običajne in moralne zapovedi skupnosti, v kateri je živel (Trstenjak, 1994).⁴ Na ta način so prizorišče človekovega

³ V tujini in pri nas so znani primeri, ko so preiskovalci pri preučevanju ozadja izvršenega kaznivega dejanja oziroma razlogov za sum uporabili pomoč *jasnovidecev* in drugih *posrednikov* med tem in onim (metafizičnim) svetom.

⁴ Nastajanje družbenih pravil ali simbolov etičnega ravnanja je potekalo v povezavi z notranjimi psihičnimi tvorbami, navzven izražene

življenja, ki sprva skrbi le za njegove osnovne potrebe, postopoma zapolnjevala in urejala pravila skupnega *ethosa*, ki družini in povezuje in ki se razvija v dolgi in spreminjajoči se zgodovini vseh znanih oblik skupnosti ljudi.⁵ Tako so tudi prve znane pravne formulacije zrasle na izročilu, ki so ga vodile nadčutne predstave o volji bogov (Cerar, 2000). S poglobljanjem razmišljanj o univerzalnem redu in božji pravičnosti se kasneje v odnosu med človekom in edinim Bogom, *med zrcalom in likom*, vedno bolj odpira *polje proste presoje in svobodne izbire*, ki v mejah *najvišjega zakona* omogoča, da vsakdo glede na svoje potrebe, lastnosti, smotre, prepričanja, sam oceni in temu primerno prevzame odgovornost za *izbrano pot*. Obljubljena *nagrada* ali *kazen* prebudi v njem sloviti občutek *vesti* ali notranji glas, ki njegovo življenjsko pot sproti presoja in uravnava v skladu z namenom *zakona* (Nietzsche, 1991). Igličar (1996) ugotavlja, da se tisto, kar se na tej poti izkaže kot upravičeno po moralno-etičnem pojmovanju, zdi sprejemljivo tudi s pravnega gledišča. Če posameznik s svojo etično naravnostjo spoštuje vladavino prava in omejitve, s katerimi pravo zahteva enakost in svobodo vseh, takrat praviloma ne bi smelo biti konflikta med moralno-etično in pravno normo. Zato naj bi bilo pravno odločanje vedno nekako vpeto v prevladujočo družbeno zavest o *dobrem* ali *slabem* ravnanju. »To je pomembno zlasti takrat, ko poteka proces institucionalizacije temeljnih družbenih vrednot« (Igličar, 1996:218). S temi argumenti se po drugi strani pravo v skoraj najbolj usodnih trenutkih navadno izogne neposredni odgovornosti za odločitve in jo z uporabo *nedoločenih pravnih pojmov* zvali na pleča psihologije, etike in morale. Kajti, če bi bila pravna in moralno-etična pravila lahko usklajena na psihološki ravni, potem skorajda ne bi bilo treba ne države in ne zakonov. Med ljudmi bi vladal red, tako v mislih kot v dejanjih. Tega utopičnega stanja pa do danes še nista mogla priskrbeti ne pravo in ne filozofija. Sodobni človek je z zanemarjanjem vprašanj morale in vrednot kvečjemu poglobil prepad med njima. Moralna pravila je podredil individualizmu in relativizmu, ki v bistvu pomenita njihov konec (Musek, 2000). Sokratova drža, spoštovati zakone za ceno lastnega življenja, motivirana z enako moralno (psihološko) vnemo kakor pri Kantovem načelu, da je boljše umreti, kakor trpeti zoper sebe ali druge krivico, danes pravno in logično sploh ni več sprejemljiva (Zupančič, 1995). Ker so *dobro* in *zlo*, *resnica* in *laž* postali veči-

noma stvar osebnega okusa in merilo parcialnih interesov, seveda ni mogoče pričakovati, da se bodo razmere kmalu spremenile na bolje (Musek, 2000). V takem stanju razdvojenosti med moralo in pravom je posameznik postavljen v položaj, da mora izbirati med moralnim pravilom na eni strani ali pravnim na drugi, pri čemer obstaja velika verjetnost, da bo prekršil eno ali drugo, ali pa kar oba. Zupančič (1995:374) k temu pripominja: »Dokler napreduje proces splošnega razvrednotenja, se v piramidi morale tudi oblast seli vse nižje...; – tam kjer vladajo norci, pametni (z)norijo«.

Filozofija morale je razvila vrsto teorij o pomenu etičnih in moralnih pravil pri urejanju družbenih razmerij, od katerih najbrž res nobena ne more v zadostni meri priskrbeti vseh odgovorov, potrebnih za reševanje praktičnih, življenjskih vprašanj. Spričo tega je v kriminalistični praksi pogosto še najbolj zanesljivo, da sklepanje, ali je nek določen *razlog za sum* sprejemljiv z *moralno-etičnega* gledišča, opremo na *zdravorazumsko* presojo stanja, ki je po splošnem razlikovanju med *dobrim* in *zlom* deležna širokega soglasja. Treba je poudariti, da sicer etična vprašanja in moralne dileme nastajajo pri izvajanju vseh operativnih in kazenskoprocesnih dejanjih, ki jih preiskovalci opravljajo od začetka do konca preiskovanja kaznivega dejanja in iskanja njegovega storilca (Maver, 2000). Če v zvezi s tem upoštevamo odločilen pomen pravnih standardov *proste presoje* in *prostega (taktičnega) preudarka* pri uporabi policijskih (kriminalističnih – preiskovalnih) represivnih ukrepov ter kazenskoprocesnih dejanj, o čemer bomo govorili v nadaljevanju, je moralno-etična presoja *suma* lahko izjemno pomembna za (do)končno oceno kakovosti oziroma utemeljenosti dokazov zoper posameznika. Zato potrebuje moralno-etično sklepanje v kriminalističnem preiskovanju neko predhodno izoblikovano podlago, *simbol* ali *moralni kod*, na katerega v konkretnem primeru prav tako lahko vplivajo *dobre* in *slabe* strani preiskovalca in preiskovanega okolja. Pri tem pa je poleg pravnega - državnega zakona navadno bolj kakor (*meta*)etika uporabna *kazuistika*. Slednja se ukvarja s podrobneje razčlenjenimi vrednostnimi pojmi, sodbami in sklepanji. **Ker se etika sprašuje o bolj splošnih značilnosti *dobra* in *zla*, nam šele *kazuistika* s preizkušeno *dobrimi primeri* oziroma *dobrimi praktičnimi standardi* postreže z natančnejšimi merili, *kako* in *v čem* se lahko *dobre* ali *slabe* lastnosti odražajo pri vsakem posamičnem primeru.** S tem *kazuistika* na splošno veliko prispeva pri krepitvi moralno-etične razsežnosti pojmov in vrednostnih sodb. Etična znanost preprosto ne more brez kazuistike. »Kazuistika je tako del ideala etične znanosti in etika ne more biti popolna brez nje« (Moore, 2000:69). Z njeno pomočjo se na psihični ravni izostri *moralno-etični čut* preiskovalca, kar mu omogoča vrednostno motivirano presojo o objektivni resničnosti zunanjega (dejanskega) stanja izvršenega kaznivega dejanja. *Kdor pri tem gleda s srcem*, kot pravi »Mali princ«, *vidi dlje* (Saint, 2000). Gledati s srcem pa preprosto pomeni imeti občutek za *humanost*, *lepoto*, *pravičnost*..., skratka, imeti vrline (*areté*), kakor so dejali stari Grki (McIntyre, 1993:19,20). Torej, šele s kazuistiko postane *moralno-etična* razsežnost

nimi v jezikovnih znakih posameznega družbenega kroga, ki sčasoma prerastejo v kolektivne predstave o tem, kaj je *dobro* ali *zlo* za posameznika in skupnost: » Simbol je vidno znamenje nevidne stvarnosti, ki nam jo simbol nakazuje, prispeva in razodeva. Simbol je vselej podoba nečesa drugega. V simbolu sta zmeraj dve podobi: tista, ki jo vidimo, in druga, ki jo ta samo nakazuje, na katero meri, ki jo prispeva. Simbol je vselej prispeva...«

⁵ *Ethos* v grščini pomeni: navadno ali stalno bivališče, deželo, navado, šege, značaj in običaj. Gre predvsem za družbena pravila človekovega ravnanja, ki se navezujejo na izročilo, in ne toliko za osebna, premišljena in racionalno utemeljena prepričanja o tem, katera ravnanja so pravilna in katera ne (Stres, 1999:11).

suma ena tistih svetlejših točk v polju, na katerem se prepletajo moralna in (kazensko)pravna pravila.⁶

Stališče znanstvenikov, da zavest z organskim poenotenjem zdaj na drugačen način tvori organsko enotnost organizma in njegovega okolnega sveta, vodi človekovo misel v smeri novih moralno-etičnih ciljev, ki so vedno bolj poglobljeni smoter njegovega preživetja v prihodnosti.⁷ Sociologi pravijo, da se na podoben način iz prvotnih hord razvije vojaška država, ki ji je sledila industrijska družba (Igličar, 2000). Najvišja stopnja tega razvoja naj bi bila globalna etična družba ali organsko stanje, v katerem naj bi prišlo do popolnega prevrednotenja in etičnega izpopolnjevanja človeka v odnosu do soljudi, drugih živih bitij in narave, oziroma njegovega (so)bivanja na Zemlji (Ošljaj, 2000).

Če ob koncu tega poglavja ponovno napravimo še kratek sprehod v svet spoznanj antičnih mislecev in rimskih pravnikov o iskanju *dobrega* in *pravičnega* s pomočjo prava *ius est ars boni et aequi* se navidezna nasprotja med *dušo*, ki spoznava, in *razumom*, ki sodi, nemara tudi v kriminalističnem preiskovanju lahko pomirijo na prav(il)no poenotenem občutku (*suma*). Tisto, kar lahko uravnoteži protislovja med njima, je zavest kot sintetična moč poenotenja, ki z občutkom oblikuje jedro in gradbeno snov celotnemu spoznavnemu in preiskovalnemu procesu. V tem kontekstu so zanimive Pavčnikove ugotovitve (1997: 345), kako je mogoče to snov preveriti in jo osmisliti s pravnega gledišča: »Gre za izenačevanje med normativnim in dejanskim izhodiščem odločanja; za sklepanje prek tipične norme, ki povezuje obe poti: gre za predznanje, ki omogoča stik; gre za naravo stvari, ki kot *tercium comparationis* (skupno vrednostno merilo sklepanja po podobnosti) pove, kdaj in kje se ujemata normativno in dejansko; gre torej za prvino *svobodnega prava* ali celo za *pravni občutek*...«.

4. Pravna (ne)določnost

Potreba po pravno-državnem varstvu posameznika in skupnosti naj bi v preteklosti zahtevala, da se ljudje s »podpisom« *družbene pogodbe* zavestno odpovedo določenemu delu svojih naravnih pravic. S tem je dobila država legitimno podlago, da lahko v določenih primerih omeji nekemu osebo svobo-

do, mu odvzame lastnino ali celo življenje. Tako sedaj včasih zadostuje že najmanjši *razlog za sum*, da se posameznik znajde v postopku njenih represivnih organov oblasti.⁸ Ustavno sodišče Republike Slovenije v zvezi s tem pripisuje poseben pomen načelu ustavnosti in zakonitosti, kot pomembnem izvedbenem načelu vladavine/prevlade prava in pravne države na vseh področjih njenega delovanja. Po tem načelu morajo državni organi opravljati svoje delo v okviru in na podlagi ustave in zakonov (Kaučič, Grad, 2000). Zakon o policiji glede policijskega oziroma kriminalističnega preiskovalnega dela prav tako določa, da so policisti (kriminalisti) pri opravljanju uradnih nalog dolžni ravnati v skladu z ustavo in zakoni ter spoštovati in varovati človekove pravice. S tem imata načelo ustavnosti in zakonitosti posebno težo tudi pri vrednostni (moralno-etični) presoji nedoločenega pravnega pojma *razlogi za sum*. Zakon o policiji določa, da policisti lahko ugotavljajo npr. istovetnost osebe, ki s svojim obnašanjem, ravnanjem, videzom ali zadrževanjem na določenem kraju ali ob določenem času *vzbuja sum*, da bo izvršila, izvršuje ali je izvršila prekršek ali kaznivo dejanje. Po nasprotni razlagi pridemo do sklepa, da ima oseba v postopku *zakonito dolžnost*, da se podredi policistovi zahtevi, ki temelji na njegovi subjektivni oceni razlogov za sum, sicer bo lahko deležna še ostrejših prisilnih ukrepov. Pri tem načelo ustavnosti in zakonitosti vsaj formalno jamči, da policist pri tem ne bo prestopil meja zakonodajalčevega namena, ker od njega zahteva, da ravna tako, kot določajo pravni predpisi in dobri (moralno-etični) standardi policijske prakse. Tako zahteva ustavnosti in zakonitosti enako velja za delo policije v (pred)kazenskem postopku.⁹

Če so podani razlogi za sum, da je bilo izvršeno kaznivo dejanje, katerega storilec se preganja po uradni dolžnosti, morajo policisti najprej priskrbeti dovolj prepričljivega procesnega gradiva, da lahko predhodni skromni sum preverijo, ga potrdijo ali ovržejo. Ko je določena stopnja suma v ustreznem postopku potrjena, morajo policisti (kriminalisti – preiskovalci) s preiskovanjem nadaljevati, da razloge za sum *osredotočijo* na konkretno osebo oziroma osumljenca. Do tega trenutka ali »kritične točke« suma navadno prihaja do različnih omejitev človekovih pravic z uporabo klasičnih policijskih pooblastil. Včasih so pri tem policisti dobesedno prisiljeni, da z uporabo zakonite sile poskrbijo še za lastno varnost. Razraščanje kriminala in nasilja namreč tudi pri nas vedno bolj potrjuje ugotovitev Vrhovnega sodišča ZDA v primeru *Terry*

⁶ Več o odnosu med kazenskim pravom in moralo (Bavcon, Šelih, 1996).

⁷ Ob počasnem zatonu našega materialistično obarvanega obdobja, ki ga je človek nekoč začel s prehodom od *mithosa* k *logosu* in tako izkopal globok jarek med seboj in svojim okolnim svetom, je nekako že napočil čas ene izmed možnih alternativ za preživetje v postmodernizmu, ki je morda v tem, da *logos* zavestno prikljiče *mithos* in mu vrne darila iz časov, ko so ljudje spoštovali in ljubili svoje naravno okolje (*oikos*): živali, travnike, gozdove, reke, potoke, zrak...; kakor brate in sestre.

⁸ Policisti (kriminalisti) smejo na podlagi *razlogov za sum* [...] priti in privedi osebo, jo pridržati, odrediti strožji policijski nadzor, zaseči predmete, vstopiti v tuje stanovanje in v tuje prostore [...] uporabiti tajne policijske ukrepe, prisilna sredstva...; – 33. člen Zakona o policiji (Uradni list RS, št. 49/98).

⁹ Pomeni, da mora policist (kriminalist – preiskovalec) pri svojem delu, med drugim, upoštevati tudi vsa tista temeljna načela, kot so načelo sorazmernosti, humanosti, prepovedi uporabe prekomerne sile, prepovedi povzročanja prekomerne škode ipd, kakor je določeno v Pravilniku o policijskih pooblastilih (Uradni list RS št. 51/2000).

v. *Ohio*, da bi bila brez tega, na postavljena vprašanja policistov pogost odgovor krogla (Zupančič et al., 2000).

Ocena *razlogov za sum* v različnih situacijah dejansko temeljna podlaga oziroma merilo policijskih (kriminalističnih) posegov v človekove pravice. Maver (2000) glede tega zastavlja zanimivo hipotetično vprašanje, ali ni morda že v osnovi neetično sumiti neko osebo, za katero sploh še ni ugotovljeno, da je storilec. S podobno moralno-etično dilemo se je ukvarjalo Ustavno sodišče Republike Slovenije, ki je pri razlagi *ustavne domneve nedolžnosti* ugotovilo, da domnevna nedolžnost posameznika preprosto ne more imeti absolutnih učinkov. Brez ustreznih možnosti za preverjanje suma, ki je na nek način vedno v obratnem sorazmerju z *domnevo nedolžnosti*, policija praktično ne bi mogla kaznivih dejanj niti preprečevati, kaj šele odkrivati in prijemati njihove storilce. To bi najbrž imelo veliko hujše posledice za posameznika in javni red v demokratični družbi, kakor jih sicer ima *zakonita dolžnost* sodelovanja (pristostvovanja) posameznika v kriminalističnem preiskovalnem postopku. Na samem začetku preiskovanja mora preiskovalec najprej s praktično (pravno) metodo rekonstruirati pretekli (historični) dogodek in ugotoviti dejansko stanje kaznivega dejanja ter na podlagi teh ugotovitev poiskati v zakonu ustrezno kazensko pravno normo, ki tako stanje sankcionira. »Praktična (operativna) razlaga mora kljub splošnosti in abstraktnosti zakona opredeliti zakonski dejanski stan tako, da dopušča enopomenško odločitev v individualnem življenjskem primeru, ki je predmet pravne odločitve« (Pavčnik, 1997:349,350). Kazensko pravo namreč precej natančno določa, kdaj sme država začeti s pregonom storilca kaznivega dejanja v javnem interesu. Zato je najprej treba imeti vsaj določena obvestila od oseb, ki bi lahko kaj vedele o kaznivem dejanju in njegovem storilcu. Tisti, ki obvestila zbirajo, pa tega logično ne morejo drugače opraviti, kakor da za osebe, s katerimi je potrebno opraviti pogovor, predhodno ugotovijo istovetnost, jih poiščejo in ustavijo ter po potrebi opozorijo, da počakajo, npr. do 6 ur na kraju kaznivega dejanja. Včasih je pri tem potrebno osebo varnostno pregledati in če ne gre drugače uporabiti zoper njo prisilna sredstva. Vse to so t.i. klasični policijski varnostni ukrepi, ki jih policisti v zakonsko določenih primerih lahko uporabljajo tudi v kazenskem postopku. **Pravica policista (kriminalista), da pri tem presoja o razlogih za sum, ki so, kot rečeno, dejanska podlaga njegovih zakonitih ukrepov, ni vezana na nobena posebna dokazna pravila in ni z njimi omejena, vendar je treba takoj opozoriti, da sodišče ne bo smelo opreti sodne odločbe na dokaze, za katere bi bili podani *razlogi za sum*, da so bili pridobljeni s kršitvijo ustavno zajamčenih človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Poleg tega slovenska ustava jamči vsakomur pravico, da si v primeru kršitev pravic lahko poišče ustrezno sodno varstvo in zahteva tudi primer- no odškodnino.**« Zato morajo biti *razlogi za sum* v policijskih (kriminalističnih) postopkih izraženi in zavarovani v taki meri, da bi lahko vsak povprečno razumen človek v enaki situaciji brez dvoma sklepal o njihovi korektnosti. V nasprotnem bi se preko *zaupanja* policiji pristojnost sojenja lahko prenašala s sodne na izvršilno vejo oblasti...« (Zupančič, 1991).

V trenutku, ko kriminalistični preiskovalec zbere dovolj tehtnih razlogov za sum, da je prav določena oseba osumljenec kaznivega dejanja, pridobi policija zakonito podlago za njeno aretacijo. Če je osumljenec deloval oziroma deluje na način, kot je navedeno v 150. členu ZKP, sme policija na podlagi odredbe preiskovalnega sodnika uporabiti t.i. prikrite preiskovalne ukrepe. Po ugotovitvi ustavnega sodišča, da je bila predhodna ureditev teh ukrepov protiustavna, je zakon za njihovo uporabo določil nov standard: *utemeljeni razlogi za sum*. Sodeč po splošni sistematiki suma v kazenskem pravu in kriminalistični praksi je sedaj za njihovo uporabo postavljen *pleonazem*.¹⁰ Standard *utemeljeni razlogi za sum* je vprašljiv zlasti v odnosu na *razloge za sum*, ki so temeljna podlaga za policijski odvzem prostosti. Po logiki ustave so pravice posameznika ob odvzemu prostosti, na podlagi *razlogov za sum*, deležne višje stopnje varstva kakor zasebnost, ki jo prikriti preiskovalni ukrepi lahko omejujejo šele na podlagi *utemeljenih razlogov za sum*. Vprašanja (ne)določnosti suma pri odvzemu prostosti nastajajo v praksi še zaradi nekaterih drugih razlogov, ki so sicer zunaj policijskih in kriminalističnih pristojnosti, vendar posledično lahko vplivajo na zakonitost celotnega (pred)kazenskega postopka. ZKP v tretjem odstavku 4. člena določa, da je odvzem prostosti osumljencu vsaka omejitev, ki pomeni prisilno zadržanje. Tistemu, ki je zasačen pri kaznivem dejanju, za katero se storilec preganja po uradni dolžnosti, sme na podlagi 160. člena ZKP vsakdo vzeti prostost in ga izročiti policiji ali sodišču. Potreba po določenih stopnji suma, da je zalotena oseba storilec, je tukaj samoumevna, čeprav zakon izrecno ne zahteva, da mora biti oseba zalotena pri sami izvršitvi, pač pa le pri kaznivem dejanju, torej medtem ko je storilec v resnici morda že nekje drugje. Pričakovanja, da bo »vsakdo« v taki situaciji znal pravilno presojati potrebno stopnjo suma ter oceniti, da je prijeta oseba »zrela« za *odvzem prostosti*, je najbrž nekoliko pretirana. V podobnih okoliščinah sme nekomu vzeti prostost pristojni organ v obrambnih silah. ZKP v obeh primerih zahteva, da je treba osebo, ki ji je *prostost odvzeta*, nemudoma izročiti policiji ali sodišču. Z uporabo besedne zveze »odvzem prostosti osebi« in ne »osumljencu«, je zakon glede na ustavno varstvo osebne svobode in določbo 4. člena ZKP očitno nedosleden. Oseba, ki ji je v kazenskem postopku dovoljeno odvzeti prostost, je lahko le osumljenec, obtoženec, obdolženec in na koncu morda obsojenec. Za odvzem prostosti je v vseh teh primerih pristojno sodišče ali, samo v primeru osumljenca, policija. Brez predhodne strokovne presoje sodišča ali

¹⁰ Bistvo »utemeljenih razlogov za sum« je *pleonazem*, saj neutemeljeni razlogi sploh niso razlogi za sum. »Sporna« stopnja suma je sicer bila tudi pred spremembo samo navidezno enaka sumu, ki je v 148. členu ZKP določen kot podlaga za začetek kriminalističnega preiskovanja. V praksi je moral biti ta predhodni sum že po prejšnji ureditvi pred dajanjem pobud za izdajo odredbe o uporabi prikritih preiskovalnih ukrepov osredotočen do točke, na kateri je prešel v višjo kvalificirano obliko.

policije o razlogih za sum, odvzem prostosti v kazenskem postopku torej praktično ni mogoč. Tako je prej omenjeni »odvzem prostosti«, ki ga po zakonu lahko izvrši vsakdo, kvečjemu le zadržanje osebe (omejitev gibanja) do prihoda oziroma izročitve enemu od dveh pristojnih organov oziroma njena **zakonita dolžnost prisostvovanja**. Zato bi bilo *de lege ferenda* koristno, da zakon določi drugačen pojem za ta t.i. državljski odvzem prostosti. Narava omejitve gibanja osebi do njene izročitve policiji, ki bo šele ocenila razloge za sum in morebitno potrebo po odvzemu prostosti, je v tem primeru drugačna in jo ni mogoče enačiti s situacijo, ko je treba zagotoviti osebi vse pravice, ki ji pripadajo iz naslova ustavnega varstva osebne svobode ob odvzemu prostosti. S podobno situacijo se srečujejo policisti, ko sami zalotijo osebo, »sumljivo« izvršitve kaznivega dejanja. Razlogi za sum, kot podlaga za omejitev gibanja, so v takem primeru podani že s tem, ko policist dobi neko obvestilo, da ima oseba pri sebi ukraden predmet ali sredstvo za izvršitev kaznivega dejanja. Taka informacija navadno vsebuje opis predmeta ali drugih okoliščin, npr. osebni opis osumljenca. Druge okoliščine, ki vzbujajo sum, so podane, če je oseba opažena na določenem kraju, kjer se obnaša potuhnjeno, se skriva ali poskuša nekaj skriti. Pri sebi nosi določeno vrsto predmeta ob nenavadnem času ali na kraju, kjer so pogosto izvrševana kazniva dejanja (vlomi, roparske tatvine ipd). S tem so podani razlogi za omejitev gibanja, vendar je še vedno vprašljivo, ali je bil sum v danem trenutku resnično na taki ravni, da lahko govorimo o odvzemu prostosti v smislu 4. in 157. člena ZKP. Kaj se zgodi, če policist v tej situaciji pove osebi, da ji je »odvzel prostost«, v resnici pa ji je le omejil gibanje, pri čemer se v nadaljnjem postopku dejansko izkaže, da oseba sploh ni storilec. Ali bi ob vsej tej terminološki zmedbi lahko očitali policistu, da je izvršil nezakonit odvzem prostosti, čeprav je bil sam globoko prepričan, da opravlja svoje delo v skladu z zakonom?¹¹ Čas, ki ga ima policist na voljo za presojo suma in odvzem prostosti, je kot kaže omejen s tistimi 6 urami, ko je treba na podlagi 157. člena ZKP vročiti osebi pisno odločbo o odvzemu prostosti. S tem trenutkom pa se, po drugi strani, razprava glede dejanske dolžine 48-urnega policijskega pridržanja in problematike (ne)določenosti suma v kriminalističnem preiskovanju lahko šele začne.¹²

¹¹ Če se za trenutek ozremo na prej omenjeno obrazložitev ustavnega sodišča v zvezi z domnevo nedolžnosti, kaže da ne, seveda pod pogojem, da policist glede razlogov za sum resnično ravna v *dobri veri*. Kako bi bilo v danem primeru z objektivno odgovornostjo države za škodo, ki bi jo utrpel prizadeti posameznik, je seveda drugo vprašanje?

¹² V tem okviru je bila do sedaj že večkrat omenjena še dodatna možnost za izigravanje dejanske dolžine policijskega pridržanja s pravico osumljenca do neomejenega ponavljanja 2-urnega odloga policijskih opravil, zaradi čakanja na prihod zagovornika. Samo z enkratnim 2-urnim odlogom in predhodnimi 6 urami preverjanja razlogov za odvzem prostosti se siceršnje 48-urno pridržanje po ZKP dejansko skrči na 40 ur.

5. Kako s pomočjo zdravega razuma poenotiti večrazsežnost suma ?

Preprečevanje, odkrivanje in preiskovanje kaznivih dejanj ter prijetje in izročitev njihovih storilcev pristojnim organom pravosodja, so temeljne naloge ali strateški varnostni cilji policije. Pri njihovem uresničevanju je policija dolžna zbirati obvestila in dokaze od vseh, ki bi lahko vedeli kaj koristnega o kaznivem dejanju ali njegovem storilcu. V tej začetni fazi kriminalističnega preiskovanja potekajo policijski ukrepi in opravila na precej nižji ravni suma in imajo bistveno manjši, **sekundarni** obseg omejitev človekovih pravic, kot pri odvzemu prostosti oziroma pri **primarnem posegu** v osebno svobodo osumljenca.¹³ Dokler za »sumljivo« osebo, ki ji policist ali kdorkoli drug omeji svobodo gibanja, ni strokovno preverjenih (osredotočenih) razlogov za sum, da je storilec (osumljenec) kaznivega dejanja, dejansko ne gre za odvzem prostosti, pač pa je omejitev posledica **zakonite dolžnosti prisostvovanja**. Slednja izhaja iz splošnih pričakovanj in namena zakonodajalca, da vsakdo po svojih močeh prispeva k skupnemu miru in varnosti pred kaznivimi dejanji in njihovimi storilci.¹⁴ Po drugi strani je s tem povezana zakonodajalčeva zahteva, da mora državni organ predhodno zagotoviti dovolj izraženo in osredotočeno stopnjo suma, da šele po tem lahko nekomu odvzame prostost. Predčasen odvzem prostosti, brez ustreznih utemeljenih in preverjenih *razlogov za sum*, je po kazenskem zakoniku lahko kaznivo dejanje. V okviru teh zahtev mora kriminalistično preiskovanje potekati toliko časa, dokler na podlagi zbranega gradiva ni mogoče z gotovostjo sprejeti odločitve, da je sum prešel na tako raven, na kateri je po zakonu dopustno osumljencu odvzeti prostost in ga z ovadbo izročiti sodišču. Kdaj bo ta trenutek osredotočenosti ali kritične točke suma nastopil, je poleg vseh policijskih in kriminalističnih metod v končni fazi vedno odvisno od zdravorazumske presoje preiskovalca. Po določbi 18. člena ZKP, pravica sodišča in drugih državnih organov, ki sodelujejo v kazenskem postopku, da presojujejo, ali je podano kakšno dejstvo ali ne, ni vezana na nobena posebna formalna dokazna pravila in tudi ni z njimi omejena. Zakonodajalec je s tem

¹³ Z nekaterimi razlogi za potrebo po razlikovanju med **sekundarnim** in **primarnim** posegom policije v človekove pravice sem se ukvarjal v magistrskem delu *Osebna svoboda med ustavnim varstvom in policijskim odvzemanjem prostosti*. Menim, da gre za doktrinarna vprašanja ustavnosti in zakonitosti represivnih ukrepov državnih organov, s katerimi ti organi omejujejo človekove pravice. Ugotovitve, do katerih sem prišel, so se v policijski teoriji in praksi na določen način že uveljavile pri pravilni presoji enakosti in sorazmernosti policijskih pooblastil.

¹⁴ Vsakdo bi se moral zavedati dolžnosti do skupnosti in v njej, saj je edino v skupnosti mogoč svoboden in celosten razvoj njegove osebnosti, kot je zapisano v Deklaraciji Združenih narodov o pravici in odgovornosti posameznikov, skupin in organov družbe za uveljavljanje in varstvo splošno priznanih človekovih pravic (Resolucija Generalne skupščine Združenih narodov št. 53/144).

namenoma pustil državnim organom odprto polje *proste presoje* pri odločanju o dejstvih izvršenega kaznivega dejanja. S pravnim standardom *prosta presoja* se zakonodajalec obrača na policiste (kriminaliste) z zahtevo, da naj ob upoštevanju pravnega reda in kriminalistične stroke ravnajo tako, kot je sicer tipično, normalno, poprečno, razumno... pri preiskovanju kaznivih dejanj.¹⁵

Policija varuje človekove pravice tako, da jih z uporabo pooblastil na zakonit način krši, pri čemer je določena stopnja suma vedno merilo tega poslanstva. Zakonske določbe, po katerih je dovoljeno uporabiti policijska pooblastila, praviloma vsebujejo nedoločene pravne pojme, npr. *lahko, smejo, so pooblašteni...*, kar policistom (kriminalistom) omogoča, da o razlogih za njihovo uporabo odločajo po *taktičnem preudarku*, ki ga ponekod imenujejo *policijska diskrecija* (Šturm, 1998). Ker zakon ne more predvideti vseh situacij, ki lahko ogrožajo življenje, osebno varnost in premoženje ljudi ali družbeno skupnost, so policisti (kriminalisti) v praksi pogosto prisiljeni reševati nevarne primere brez pretiranega odlašanja in oklepanja pravnih pravil. Odločitev, ki bi v takih primerih slepo sledila črki zakona, bi se zaradi izgubljanja v podrobnostih kvečjemu odmaknila od življenjskega cilja in bi bila zaradi tega bolj sama sebi namen. Z vztrajanjem na togem pravno-pozitivističnem razreševanju konfliktov, bi bila po drugi strani podana upravičena bojazen, da se bo policija zaradi tako neživljenjskega pojmovanja prava v konkretnih primerih zatekala k improvizacijam, kar bi posledično povzročilo nevarnost za protipravne posege ali opustitve varstva človekovih pravic. Tako Klemenčič (1997) v zvezi z uporabo posebnih preiskovalnih ukrepov ugotavlja: 1) premočna sodna kontrola nad posebnimi preiskovalnimi ukrepi potiska policijo v nezakonite postopke, ki jih je s sodnim ali političnim nadzorom zaradi njihove specifičnosti (tajnost, vpletenost v kriminalne mreže, itd...) težko nadzorovati; 2) notranji – administrativni – nadzor je za zakonitost takih ukrepov izrednega pomena. Zato imajo v ZDA ob relativno šibki sodni kontroli pozitivne izkušnje prav z visoko stopnjo notranjega nadzora – vsaj kar zadeva tajno policijsko, »undercover work«, delovanje (Klemenčič, 1997).

Pri odločanju na podlagi *proste presoje* in/ali *taktičnega preudarka* mora policist ravnati v okviru ustave in zakonodajalčevega namena – načelo ustavnosti in zakonitosti. V tem procesu čutnega (empiričnega) zaznavanja, zdravorazumskega sklepanja in odgovornega udejanjanja odločitev, je pot do končnega cilja vselej vrednostno motivirana. Njen okvir določa ustava in zakoni, njeno bistvo pa moralno-etični čut in zdrav razum policista, izostren z osebnimi izkušnjami in pravili kazuistike. Ker so ugotovitve o oko-

liščinah, dokazih in dejstvih, na katerih temelji določena stopnja suma, v končni fazi vedno podlaga za uporabo policijskih pooblastil in procesno-kazenskih ukrepov, mora biti pri *prosti presoji* in *taktičnem preudarku* izključena vsaka možnost neenakega (*diskriminatornega*) obravnavanja ali samovoljnega ravnanja. V nobenem primeru ne sme *sum* temeljiti npr. izključno na osebnih lastnostih osumljenca ali na morebitnih predsodkih in stereotipnih predstavah o »prirojeni« kriminalni dejavnosti družbenih skupin: narodnostnih, verskih, alternativnih... Za ustavnopravno in moralno-etično sprejemljivo oceno *suma* mora biti nedvoumno, da so bile osebne lastnosti osumljenca obravnavane le v neizogibno potrebni povezavi z drugimi, objektivnimi znaki izvršenega kaznivega dejanja in storilčeve kazenske odgovornosti. V nasprotnem bi bili posamezni ukrepi in celoten postopek kriminalističnega preiskovanja v nasprotju s temeljnim ciljem ustave in zakonitega kazenskega postopka.

Ustavnost in zakonitost kriminalističnega preiskovanja narekuje vedno več potreb po uvajanju novih znanstvenih dosežkov in moralno-etičnih standardov (Maver, 2000). Zato bo zopet treba začeti tam, kjer se je nekoč ustavil analitični študij in publiciranje poučnih praktičnih primerov oziroma *dobrih standardov* kriminalistične prakse, čeprav nekateri v policiji včasih nad tem niso ravno najbolj navdušeni ali pa teh samoumevnih potreb demokratične družbe ne razumejo najbolje. Ko smo pred časom pripravili in izdali skromno, a vendarle po osamosvojitvi Republike Slovenije prvo praktično zbirko prispevkov *Kriminalistično preiskovanje* (Kečanović et al., 1999), so poskrbeli, da je njena prva izdaja ostala tudi zadnja. Tako zgrešena miselnost je prevladovala že v pripravah na sprejem zakona o policiji, kar je imelo za posledico, da je bila kriminalistična policija dobesedno z enim zamahom izbrisana iz njegovega besedila. S tem je bila celotna kriminalistična znanost, njena etika in praksa, enostavno stlačena skupaj in podrejena enemu samemu pojmu: POLICIJA. V nasprotju s tem pa Pečar (1987) ugotavlja, da se potreba po specializaciji in ločevanju policije na uniformirano in kriminalistično, že zgodovinsko gledano razvija nekako v skladu z razvejanostjo družbenega življenja, naraščanjem kriminalitete in varstva ljudi. Po drugi strani je ta potreba v veliki meri nastala kot posledica objektivnih zahtev po drugačni organiziranosti in standardih dela, po različni stopnji odgovornosti za obravnavanje pojavov in ljudi ter specifičnosti razmerij v donosu do javnosti in drugih organov oblasti. Zato bi bilo treba zgodovinsko zmoto glede položaja kriminalistične policije v zakonu čim prej odpraviti in ji na ta način omogočiti, da s svojimi posebnostmi ter po naravi stvari bolj poudarjeno povezavo s pravosodjem ponovno zaživi v pravni in družbeni realnosti.

6. Za konec

Razmišljanja o *večrazsežnosti suma* so nastala predvsem kot rezultat izkušenj in dela pri razvoju ter usklajevanju pro-

¹⁵ Tako se tudi v tem ožjem okviru *proste presoje* razlogov za *sum* ponovno odpira vprašanje *etike* in *kazuistike* v kriminalističnem preiskovanju.

gramov usposabljanj kriminalistične policije z njeno lastno prakso. Tako smo na podlagi analiz, ki so sledile priročniku *Kriminalistično preiskovanje*, oblikovali in pričeli z uspešnim izvajanjem novega učnega programa: *Obnovitveno usposabljanje kriminalistov*. V program *Kriminalističnega tečaja (šole)* za kriminaliste začetnike smo uvedli poseben predmet *Kriminalistično preiskovanje* in na podoben način zasnovali predloge za evalvacijo usposabljanj uniformiranih policistov – kriminalistov. Avtorji smo pri tem skupaj s strokovnjaki na področjih kriminalistike, kriminologije, sodne medicine, kazenskega prava ... in izkušenimi kriminalističnimi praktiki skušali z najrazličnejših zornih kotov povezati in kriminalistični praksi približati čim več značilnosti *dejavnega suma* in *praktičnega kriminalističnega razuma*. Na podoben način smo skupaj s policisti specialne enote razvili učni program *Sodelovanje policistov potapljačev pri kriminalističnem preiskovanju pod vodo*. Prvi rezultati tega programa so se kmalu pokazali, ko je bilo treba v izjemno občutljivem primeru opraviti natančen ogled kraja pod vodo. Ocena zadovoljstva udeležencev navedenih usposabljanj je bila najvišja ravno pri tistih učnih sklopih in predavateljih, ki so se problemov *suma* lotevali večstransko in praktično uporabno. S tem je pristop *zdravega kriminalističnega razuma* s *poenotenim občutkom suma* nekako že pokazal pozitivne rezultate v praksi.

Ljubljana, 15. marca 2001

LITERATURA:

1. Bavcon, L., Šelih A. (1996). **Kazensko pravo**. Ljubljana: ČZ Uradni list.
2. Belič, I. (1995). Splošna Metodologija za razvoj aplikacij z nevronskimi sistemi. V: Anžič, A. **Zbornik znanstvenih razprav Visoke policijsko-varnostne šole**, 113-124. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve.
3. Cerar, M. (2000). **(I)racionalnost modernega prava**. Doktorsko delo, Ljubljana, Pravna fakulteta.
4. Igljčar, A. (2000). **Pravo in družba, Hrestomatija sociologije prava**. Ljubljana: Cankarjeva založba.
5. Igljčar, A. (1996). **Teme iz sociologije prava**. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
6. Kaučič, I., Grad, F. (2000). **Ustavno pravo**. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
7. Kečanovič, B. et al. (1999). **Kriminalistično preiskovanje**, Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve.
8. Kečanovič, B. (1999). **Osebna svoboda med ustavnim varstvom in policijskim odvzemom prostosti**. Magistrsko delo, Ljubljana, Pravna fakulteta.
9. Klemenčič, G. (1997). **Controlling New Law Enforcement Powers – A Challenge To Liberal Democracy**, Magistrsko delo, Harvard, Law School.
10. Kobal, F. M. (2000). **Psihopatologija za varnostno in pravno področje**. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
11. MacIntyre, A. (1993). **Kratka zgodovina etike**. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
12. Maver, D. (1988). **Kriminalistični spoznavni proces**. Ljubljana: ČZ Uradni list Republike Slovenije.
13. Maver, D. (2000). **Etika in preiskovanje kaznivih dejanj: nekatere dileme in problemi**. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 51 (4), 287-294.
14. Moore, G. E. (2000). **Principia ethica**, Ljubljana: Študentska založba.
15. Musek, J. (2000). **Nova psihološka teorija vrednot**. Ljubljana: Inštitut za psihologijo osebnosti.
16. Nietzsche, F. (1991). **Volja do moči**. Ljubljana: Slovenska matica.
17. Oakly, R. (1999). **Uvod za Roterdamsko listino: »Policijsko delo v večetnični družbi«**. Referat v okviru programa policijskega usposabljanja Enfopol 118. 17.05 do 21. 05. 91, Praga: The Association of European Police Colleges – Združenje evropskih policijskih visokih šol.
18. Ošljaj, B. (2000). **Človek in narava**, Osnove diaforične etike narave. Ljubljana: Sophia.
19. Pavčnik, M. (1997). **Teorija prava**. Ljubljana: Cankarjeva založba.
20. Pečar, J. (1987). **Zgodovina in policija**, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 38 (1), 27-38.
21. Potrč, M. (1995). **Pojavi in psihologija** (Fenomenološki spisi). Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
22. **Slovar slovenskega knjižnega jezika** (1995). Ljubljana: Državna založba Slovenije - DZS.
23. Saint, E. A. (2000). **Mali Princ**. Ljubljana: Mladinska knjiga.
24. Stres, A. (1999). **Etika ali filozofija morale**. Ljubljana: Družina.
25. Šturm, L. (1999). **Omejitev oblasti**. Ljubljana: Nova revija.
26. Trstenjak A. (1983). **Teorije zaznav**. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovinske in družbene vede.
27. Trstenjak, A. (1994). **Človek simbolično bitje**. Ljubljana: Mladinska knjiga.
28. Zobec, Ž. (1985). **Komentar zakona o kazenskem postopku s sodno prakso**. Ljubljana: ČGP Delo.
29. Zupančič, M. B. (1991). **Kazensko procesno pravo**, Odločbe in razprave. Ljubljana: ČZ Uradni list Republike Slovenije.
30. Zupančič, M. B. (1995). **Pravna država in njena oblast, Teorija in praksa**, 32 (5-6), 368-389.
31. Zupančič, M. B. et al. (2000). **Ustavno kazensko procesno pravo**. Ljubljana: Pasadena.

Complexity of suspicion in criminal investigation

Bečir Kečanović, LL.M., Vice-Secretary in the Bureau of the General Director of the Police, Ministry of the Interior of the Republic of Slovenia, Štefanova 2, Ljubljana, Slovenia

Scientific progress on the one hand, and an increase in crime on the other, open up to the criminal investigation police additional possibilities and necessities to prevent, detect and investigate crime. In this context, the complexity of suspicion undoubtedly raises even more questions, related to cognitive psychology, artificial neural networks, molecular biology, philosophy of morality, theory of law etc. Looking from the constitutional law perspective and from the viewpoint of ethics and morality, it is important for the protection of human rights as well as for the image of a state with the rule of law that reasons for suspicion are expressed in an unequivocal way and that the personal characteristics of a suspect are dealt with only in the connection with other, objective elements of crime. In no case can a suspicion be grounded exclusively on the personal characteristics of a suspect or on possible biases and stereotype images of the »congenital« criminal activity of an individual as a member of a given social group - be it national, religious or alternative. Since findings related to circumstances, clues, pieces of evidence and facts upon which a suspicion is grounded are at the same time also a basis for the restriction of human rights by police powers and criminal procedure activities, any possibility of unequal (discriminatory) or arbitrary treatment must be eliminated in making decisions about the exercise of these powers and activities. In criminal investigation, a suspicion still remains therefore one of the central points, which in practice represents the beginning and end of the mission of investigators (police officers - criminal investigators). If it is well grounded, then the outcome will be a fair conviction of the offender. In the case of a lack of legal or true reasons on the one hand, and following the principle in dubio pro libertate or in dubio pro reo on the other, it is quite possible that suspicion will leave a court room hand in hand with a suspect. In sum, it is practically never possible to believe a suspicion.

Key words: criminal investigation, suspicion, grounds for suspicion, legal perspective, ethical and moral perspective

UDC 343.985 : 343.131.7